

ARKEOLOGI I NORR 8/9
1995/96

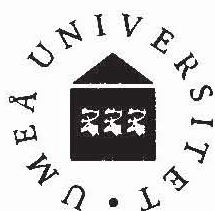
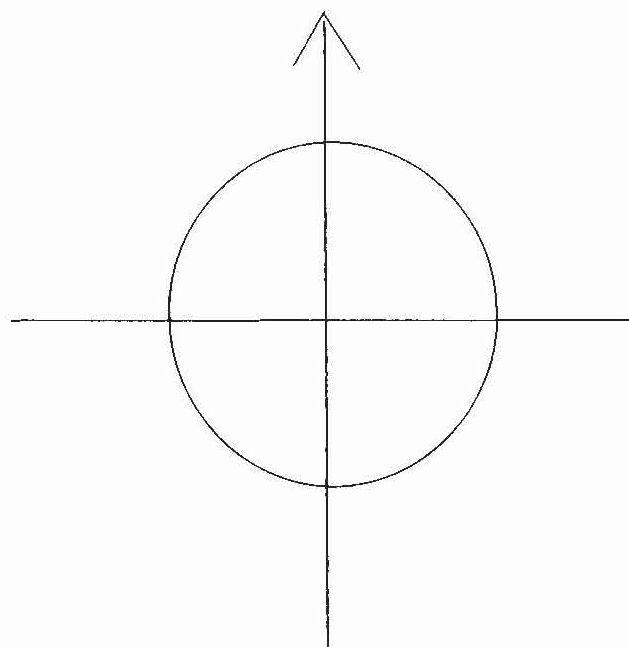

ARKEOLOGI I NORR

8/9

1995/96

UMEÅ UNIVERSITET
Institutionen för arkeologi och samiska studier

UMEÅ UNIVERSITY
Department of Archaeology and Sami Studies

Utgivare: Institutionen för arkeologi och
samiska studier, Umeå universitet

Redaktör: Lena Holm
Layout och redigering: Lillian Rathje

Distribution: Institutionen för arkeologi
och samiska studier, Umeå universitet,
901 87 Umeå

Figuren på omslaget är från undersökningen
av boplatsen Södra Mårtsbo, Valbo socken,
Gästrikland. Foto: Tom Sandstedt,
Länsmuseet Gävleborg.

ISSN 0284-558X
Tryck: Solfjädern offset AB.
Umeå 1999

Innehållsförteckning

<i>Lena Holm</i> Förord	5
<i>Katarina Liases</i> En medeltida järnframställningsplats i östra Hälsingland	9
<i>Anders Hansson och Lillian Rathje</i> Den som gräver en grop åt andra	23
<i>Anna-Karin Lindqvist</i> Gallsätter och Lappnäset, från fossila järnålderslämningar till "drive-through"	43
<i>David Loeffler</i> Inventeringsmetoder	69
<i>Ingela Bergman</i> Gamla rapporter och ny kunskap	93
<i>Berit Andersson</i> En exploateringsgrävd boplats i nytt ljus. En bearbetning av den mesolitiska boplatsen Högland, RAÄ 181, Dorotea socken, Lappland	103
<i>Erik Norberg</i> Arkeologi längs väg 400 mellan Svanstein och Pello. Fördelen med en exploatering	119
<i>Lena Holm</i> Skärvor, skärvor, skärvor . . . Inledning till studier av neolitisk keramik utifrån ett kommunikativt perspektiv	127

FÖRORD

Uppdragsarkeologin i Norrland har traditioner från 1940-talet då de stora sjöregleringarna i inlandet påbörjades. De omfattande undersökningarna som följde under flera decennier förändrade synen på det arkeologiska materialet och därmed Norrlands förhistoria. Utbyggnaden av vattenkraften fortgick i varierande omfattning och inför varje exploatering genomfördes nya arkeologiska undersökningar. Grunden för framtida forskning och publicering av resultat lades tidigt där bl. a. projektet *Norrlands Tidiga Bebyggelse* (NTB) var en av hörnstenarna.

Längs kusten har tätorternas expansion tillsammans med vägbyggnationer, grustäcker och nu senast järnvägsbyggande påverkat både de historiska och förhistoriska landskapen. Idag är det framför allt i kustområdena som exploateringstrycket är störst. Arkeologerna medverkar vid i stort sett alla större projekt där det forntida landskapet berörs och mer eller mindre omfattande undersökningar fortsätter att lägga grund för den arkeologiska forskningen. Projekten resulterar i att vår kunskap om de förhistoriska människorna och deras liv kontinuerligt ökar.

I takt med att den arkeologiska kunskapen ändrats och kännedomen om fornlämningarna och deras karaktär ökat har alltmer arbete lagts ner på inventeringar och efterföljande utgrävningar. Idag inventeras berörda områden systematiskt och i takt med förbättrad utgrävningsmetodik och större kunskapsunderlag ökar kunskapen om förhistorien i Norrland. Till detta bidrar både små som stora projekt.

Denna volym av *Arkeologi i Norr* är ett temanummer där uppdragsrelaterat material från Norrland presenteras. Uppdragsarkeologin har resulterat i stora mängder källmaterial från samtliga arkeologiska perioder och syftet med detta nummer är att lyfta fram några av de senare årens resultat. Det ställs idag större krav på att undersökningar ska vara forskningsrelaterade vilket ger andra förutsättningar än tidigare för att vi ska erhålla ny kunskap. Det innebär i sin tur att det ställs andra krav på vetenskaplighet och klart definierade problemställningar där arkeologins teoretiska kunskapsbank tas tillvara i allt större utsträckning. Men även äldre undersökningar kan svara upp till de vetenskapliga kraven. Enstaka utgrävningar genomfördes på ett metodiskt relevant sätt där nutida problemställningar kan besvaras.

De nya kraven och förutsättningar för att uppdragsrelaterat material kan kopplas till forskningsprocessen tycker jag visas i de följande artiklarna. Innehållen spänner över de olika arkeologiska perioderna och tar var för sig upp inriktningar som väsentligen bidrar till att ge oss bättre möjligheter att tolka och förstå förhistorien i Norrland.

Problematiken med äldre framtaget material och rapporter diskuteras av Ingela Bergman utifrån undersökningar vid Skellefte älv under 1950- och 60-talen. Genom sina analyser 30 år efteråt kan hon konstatera att rapporteringen av resultaten är av sådan kvalitet att det väl motsvarar de förutsättningar och krav som kan ställas för en vetenskaplig bearbetning under 1990-talet. Därigenom väcks frågan om undersökningsmetodik och äldre dokumentationsteknik i relation till mer nutida. Undersökningsmetoder och inventeringsresultat diskuteras av David Loeffler. I de inre delarna av Väster-norrlands län har han undersökt både eroderade stränder i tidigare regle-rade vattendrag och oreglerade områden, vilket resulterat i en markant ökning av stenåldersboplatser. I artikeln diskuteras betydelsen av en aktiv inventeringsmetodik som en grund för en allt större kännedom om antalet fornlämningar.

Materialet på inlandets boplatser har av tradition ofta bearbetats med hjälp av statistik, men även andra metoder kan appliceras på stenmaterialet. Berit Andersson har genom att sammanfoga avslag och med hjälp av bruks-skadeanalys tolkat tre områden på en mesolitisk boplatz i Lappland. Mot bakgrund av stenmaterialet diskuterar hon olika utnyttjande av områdena där ekonomiska och sociala faktorer spelar in. Bearbetningen och tolkningen bidrar till en diskussion där fokus kan sättas på större variation i boplatz-utnyttjande.

Fångstgropar är vanliga i inlandet och den fornlämningstyp som ofta berörs av exploatering. I sin artikel problematiserar Anders Hansson och Lillian Rahtje groparna och undersökningar av dessa. Med utgångspunkt från undersökningar och källäge i Jämtlands och Västerbottens län disku-terar de en mer komplex bild av terrängläge, form, konstruktion, kronologi samt jaktorganisation. Dessa faktorer har troligen varierat över tid och in-för kommande undersökningar och rekonstruktioner menar Hansson och Rathje att dessa förhållanden bör beaktas i större grad.

Väg- och järnvägsarbeten föranleder ofta arkeologiska undersökningar. Under de senaste åren har stora omläggningar av E4 och Ostkustbanan resulterat i stora arkeologiska projekt i Västernorrlands och Gävleborgs län där fornlämningar från samtliga perioder berörts. Anna-Karin Lindqvist presenterar resultaten från undersökningarna av två stora järnåldersgårdar vid Gallsätter och Lappnäset. De två gårdarna från äldre respektive yngre järnålder kan jämföras med den kunskap vi har om andra gårdsenheter i Mellannorrland vad gäller boende, huskonstruktioner och försörjning. Undersökningarna har bidragit med erfarenheten att varje undersökning av järnåldersgårdar i Norrland tillför ny kunskap oavsett tidigare kunskaps-läge. Detta till trots att endast en "raksträcka" är undersökt i det här fallet.

Resultaten från en medeltida järnframställningsplats i Hälsingland är intressanta eftersom den fornlämningstypen inte undersökts tidigare. Katarina Liaser diskuterar den teknologiska och kulturhistoriska kontexten utifrån undersökningens resultat. Platsen ligger på en bytomt som kan härledas till medeltid, där även järnålderslämningar förekommer, och troligtvis har det rört sig om husbehovsframställning av redskap och verktyg. Jämförelsematerial är fortfarande obefintligt och Liaser framhåller behovet av grundforskning för att den medeltida järnframställningen ska kunna tolkas i sitt sammanhang. Den processen är påbörjad i och med denna undersökning. Undersökningar av stenåldersboplatser i södra Norrland resulterar ofta i ett stort keramiskt material. Keramikens roll som kommunikationsmedel diskuteras av Lena Holm. Två boplatser med gropkeramik i Gävleborgs län är utgångspunkten för en diskussion om keramikens formspråk där likheter och skillnader diskuteras i termer av vad som var av social vikt. Artikeln presenteras som en inledning till studier av keramik, där mer symboliska aspekter betonas.

Keramik, i form av asbestkeramik daterad till bronsålder, diskuteras även av Erik Norberg. Undersökningar av fyra boplatser i Tornedalen resulterade i att bl. a keramik magrad med asbest registrerades på jämförelsevis långt avstånd från närmaste vattendrag. Asbestkärlets form och funktion jämförs med andra kända förekomster. I sin artikel diskuterar Norberg resultaten som kan komma ut av uppdragsarkeologiska undersökningar och sätter detta i relation till nuvarande arkeologisk kunskap om det förhistoriska landskapet och boplatserns lokalisering i detta.

Uppdragsarkeologiska resultat har alltsedan 1940-talet bidragit till förståelsen för förhistorien i Norrland. Ett stort antal projekt har lagt grunden för en bredd inom norrländsk arkeologi som baseras på en kontinuerligt växande regional kompetens där tidigare tolkningar behöver revideras utifrån nyvunnen kunskap. Denna kunskapsprocess kan liknas vid en spiral, där resultat från nya undersökningar bidrar till ökningen genom att ställas mot tidigare erfarenhet. Det är i det sammanhanget väsentligt att komma ihåg, att det inte enbart är de större, mer övergripande arkeologiska projekten, utan även enskilda och mindre, som skapar förutsättningarna. I denna process vill jag placera bidragen som presenteras här.

De flesta manus lämnades in våren 1998. Jag vill tacka Lillian Rathje för hjälp med redigering och layout.

Umeå i juni 1999
Lena Holm